

УДК 7.04:271.2-523.47(477-25) “17”(045)

Янченко Ліна Василівна
старша наукова співробітниця
науково-дослідного відділу
“Інститут «Свята Софія»”,
Національний заповідник “Софія Київська”
(Київ, Україна)
linayan@ukr.net

Lina V. Yanchenko
senior research fellow,
Scientific research department
“Institute of «St. Sophia»”,
National Conservation Area “St. Sophia of Kyiv”
(Kyiv, Ukraine)

ДО ПИТАННЯ ПЕРВИСНОГО РОЗТАШУВАННЯ ІКОН У ІКОНОСТАСІ АНДРІЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

ON THE ORIGINAL LAYOUT OF THE ICONS IN THE ICONOSTASIS OF ST. ANDREW'S CHURCH

Анотація

У статті розглядається питання розташування ікон у іконостасі Андріївської церкви сер. XVIII ст., які, відповідно до своїх іконографічних сюжетів, розміщені у певних рядах. Розташування ікон, зокрема святкового ряду, здебільшого не відповідає канонічній іконографічній програмі іконостаса, де образи мають розміщуватися певним чином за літургійним церковним роком або хронологією євангельських подій. Донині таке довільне розташування ікон не мало чіткого трактування. Проте досліджені фотоматеріали поч. XX ст. із зображенням інтер'єру Андріївської церкви дають підстави припустити, що розташування ікон було інакшим. Мета цієї роботи – здійснити реконструкцію первісної іконографічної програми святкового ряду в іконостасі Андріївської церкви.

Ключові слова: іконостас Андріївської церкви, ікони святкового ряду, схема розташування ікон, фотозйомка інтер'єру церкви.

Summary

The article explores the question of the layout of the icons in the iconostasis of St. Andrew's Church of the mid-18th century. According to their iconographic subjects, they are located in certain ranks. Today's location of the icons, in particular of the Feast row, does not predetermine by the liturgical church year or the chronology of evangelical events. Till now such a voluntary placement of the icons had no clear interpretation. However, the study of the photo materials of the early 20th century with the views of the interior of St. Andrew's Church suggests that the placement of the icons was different. The purpose of this work is to reconstruct the authentic iconographic program of the Feast row in the iconostasis of St. Andrew's Church.

Key words: iconostasis of St. Andrew's Church, icons of the Feast row, scheme of the icons' layout, photography of the church interior.

Андріївська церква в Києві – унікальна історико-архітектурна пам'ятка доби бароко, зведена в 1747–1762 рр. за проектом видатного архітектора Ф.-Б. Растреллі. Споруда церкви збереглася донині без значних змін і перебудов – як автентичні архітектурні форми, так і цілісний художньо-декоративний ансамбль церковного інтер'єру сер. XVIII ст.

Внутрішнє оздоблення Андріївської церкви виконане на зразок палацових храмів петербурзьких заміських резиденцій Петергофа та Царського Села, що за тогочасною модою зводилися у стилі бароко, насиченого елементами західноєвропейських художніх течій. У інтер'єрі церкви, безумовно, основним декоративним та ідейно-художнім компонентом є іконостас (рис. 1), який зберігся майже без утрат, повністю укомплектований оригінальними іконами, написаними олійними фарбами на полотні. З архівних джерел відомо, що іконостас був вирізьблений із дерева липи за кресленнями Ф.-Б. Растреллі в 1752–1753 рр. Багатоконфонтні прикраси, виконані в горельєфі та пишні обрамлення ікон були створені у Петербурзі майстром столярних справ Й. Домашем і його помічниками. Скульптурну групу “Розп'яття з предстоячими”, що завершує іконостас, вирізьбив петербурзький майстер А. Карловський. Узимку 1753 р. різьблений декор для Андріївської церкви перевезли до Києва. Вже на місці майстри столярних справ Й. Грот та М. Мантуров виготовили каркас іконостаса, різьблені пілястри й карнизи. Позолотні роботи тривали до червня 1754 р., їх виконували Ф. Лепренс та І. Євстифєєв¹.

З огляду на те, що будівництво Андріївської церкви фактично було “держзамовленням”, більшість його етапів офіційно задокументувала Петербурзька канцелярія від будівель. У Російському державному історичному архіві (далі – РДІА)

1 Дегтярьов М. Г., Корнєєва В. І. Андріївська церква. – Київ: Техніка, 1999. – С. 38–39.

збереглися документи з історії зведення Андріївської церкви, деякі з яких були опубліковані в довідці “Технічний звіт із консервації живопису та ліплення в інтер’єрі Андріївської церкви XVIII ст. в м. Києві”². Один із документів фіксує початок “живописної” роботи для Андріївської церкви. Це наказ імператриці Єлизавети Петрівни, що надійшов 1752 р. до Петербурзької канцелярії від будівель: “...ранга коллежского ассесора живописного дела мастеру Ивану Вишнякову: сего февраля 27 дня по ея императорского величества указу и по определению канцелярии от строений по указу святейшого правительствующего синода при котором прислано росписание учиненное в оном синоде по доношению реченной канцелярии каковым в новостроящейся в Киеве церкви святого апостола Андрея Первозванного во иконостасе бать иконам и протчи лицам и писаниям велено вам онде иконы и протчее по означенному росписанию в те места каковы на внесенном в святейший правительствующий синод из канцелярии от строений чертеже показаны писать с наилучшим искусством немедленно...”³.

Образи для Андріївської церкви були написані в 1752–1753 рр. під керівництвом І. Я. Вишнякова художниками т. зв. “живописної команди” Петербурзької канцелярії від будівель: О. Антроповим, А. Єрошевським, П. Семеновим, О. Бельським, О. Поспеловим, І. Фірсовим.

39 ікон станкового малярства розташовані у трьох ярусах іконостаса, горизонтально розділених багатопрофільними карнизами. Відповідно до іконографічної програми для високих іконостасів (до яких належить і іконостас Андріївської церкви), образи повинні розташовуватися згідно із сюжетом у відповідних рядах або чинах: намісному, празниковому (святковому), деісусному (чин Моління), пророчому та ряді праотців.

Розглядаючи схему розташування ікон у сучасному Андріївському іконостасі, бачимо таке:

I-й ярус (нижній) складається із трьох рядів:

1-й ряд (цокольний) містить чотири ікони із зображенням семи церковних таїнств.

2-й ряд – по центру розташовані Царські врата, з північного боку від них – апостол Петро, архістратиг Михаїл та Богородиця з Немовлям, з південного – Спаситель, архангел Гавриїл та апостол Андрій Первозванний.

3-й ряд – по центру міститься ікона Спас Нерукотворний, ліворуч – Різдво Христове, Обрізання Господнє, Різдво Богородиці, праворуч – Благовіщення, Введення до храму, Стрітіння Господнє.

II-й ярус (середній) складається із трьох рядів:

1-й ряд містить шість ікон (починаючи з північної частини): Хрещення Ісуса Христа, Пророки, Покров Богоматері, Преображення, Пророки, Успіння Богородиці.

2-й ряд – по центру ікона Зішестя Св. Духа, яку фланкують із боків образи з апостолом Павлом (ліворуч) та Іваном Хрестителем (праворуч).

3-й ряд – дві верхні ікони – із пророком Захарією (ліворуч) та Воскресінням (праворуч).

III-й ярус (верхній) складається із двох рядів:

1-й ряд – ікона Воскресіння Лазаря (ліворуч), Вхід у Єрусалим (праворуч).

2-й ряд – три ікони: по центру Цар царів, ліворуч – Вознесіння і праворуч – образ Св. Єлизавети.

Зворотній бік іконостаса прикрашали ще шість ікон на сюжети Старого Заповіту та Апокаліпсису, які можна було побачити лише з вівтарної частини. Дві з них – “Манна небесна” та “Поклоніння царів земних Царю небесному” – створили українські художники І. Роменський та І. Чайковський⁴. У 2003 р. ці роботи відреставрували й із 2006 р. виставили в експозиції північного виставкового залу Софійського собору.

Проаналізувавши розташування ікон у іконостасі, можна зробити висновок, що згідно із церковними канонами витримано лише композицію намісного ряду; композиція решти рядів – довільної форми, а ряд праотців взагалі відсутній. Аналогічних пам’яток із подібною іконографічною програмою не виявлено, тому трактувати саме таке розташування ікон було складно.

Питання, чому в іконостасі Андріївської церкви склалася саме така іконографічна програма, довго залишалося відкритим. Проте під час дослідження архівних матеріалів із історії згаданого храму, зокрема світлин та фотонегативів, де можна побачити фрагменти інтер’єру церкви першої пол. XX ст. (рис. 2), виявилось, що розташування образів у іконостасі змінювалося. З огляду на це розпочалася науково-пошукова робота щодо з’ясування їхнього первісного розміщення.

Відомо, що від початку роботи “живописної команди” І. Вишнякова над іконописом для Андріївської церкви Святейший правлячий синод спеціально для художників склав перелік сюжетів ікон із коротким описом їхніх зображень. Про це свідчить оригінальний документ із архіву РДІА, опублікований у додатку до статті дослідниці Ж. Г. Литвинчук “Проблемні питання в атрибуції живопису Андріївської церкви”⁵. Проте цей перелік не пов’язаний із місцем розташування тієї чи тієї ікони.

Розташуванням образів у іконостасі керував “живописної науки підмайстер” О. Антропов, який мав не лише самобутній талант художника, а й неабиякі організаторські здібності. Тому саме його призначили керувати роботою “живописної команди” в Андріївській церкві в Києві. Більшість ікон писали у Петербурзі, решту закінчували вже в Києві. Яким чином

2 Науковий архів НЗ “Софія Київська” (НАДР–396 / 3). – Технический отчет по консервации живописи и лепки в интерьере Андреевской церкви XVIII в. в г. Киеве. 1968 г. – С. 7–14.

3 Російський державний історичний архів (РДІА). – Ф. 470. – Оп. 104–538. – Спр. 6. – Арк. 42.

4 *Ейдельмант Н.* Нові відомості про розписи Андріївської церкви в Києві // Українське мистецтвознавство. – 1974. – Вип. 6. – С. 174–177.

5 *Литвинчук Ж. Г.* Проблемні питання в атрибуції живопису Андріївської церкви // Софійські читання. Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції “До 90-річчя від дня народження відомого дослідника пам’яток Національного заповідника “Софія Київська”, д. і. н. С. О. Висоцького”. – Київ, 2015. – С. 59–72.

образи розташовувалися в іконостасі на час його комплектації, наразі не відомо, бо жодного відповідного документу не було виявлено.

Іконостас Андріївської церкви як унікальну пам'ятку мистецтва різьблення та іконопису доби бароко не могли не розглядати у своїх роботах дослідники історії цього храму. Першим, хто ґрунтовно дослідив історію Андріївської церкви, став Ф. Титов – доктор церковної історії, згодом заслужений ординарний професор Імператорської київської духовної академії, який протягом 22 років був почесним настоятелем Київської Андріївської церкви та присвятив цій пам'ятці декілька робіт. У 1897 р. вийшли друком *“Историческое описание Киево-Андреевской церкви”* та популярне видання *“Житие апостола Андрея”*.

В 1898 р. в *“Киевских епархиальных ведомостях”* з'явилася робота О. І. Мердера *“Киевский храм св. апостола Андрея Первованного”* із вже детальнішим описом інтер'єру храму.

Проте ці роботи містять лише описову характеристику іконостаса та дають уявлення тільки про його загальний вигляд, не вдаючись у деталі комплектації образів та деталізації іконографічної схеми.

Найдостеменнішим джерелом, яке відтворює вид та стан іконостаса, що нас, власне, найбільше й цікавить, стала здійснена на поч. ХХ ст. перша фотозйомка пам'ятки. В 1898–1903 рр. під керівництвом настоятеля храму Ф. Титова відбувалися ремонтно-реставраційні роботи, які стосувалися насамперед пошкоджених бань церкви. Інтер'єр храму, де також велися ці роботи, в той час досліджував С. Яремич (1869–1939) – відомий мистецтвознавець, художник, випускник рисувальної школи М. І. Мурашка в Києві. Можна припустити, що саме йому належить ініціатива організації першої фотозйомки інтер'єру Андріївської церкви. З листування С. Яремича з відомим істориком мистецтва О. Бенуа стають відомі деталі цієї фотозйомки. В листі до О. Бенуа від 17 квітня 1901 р. український мистецтвознавець окреслив плани фотозйомки: *“...У Андріївській церкві прямо зараз все Perezolochується, і одна з найдивовижніших деталей – кафедра – розібрана й буде встановлена на місце не раніше як за два-три місяці. Але тут можна зняти чудові царські врата і деталі над вікнами, зворотній же бік іконостасу зняти неможливо – вівтар занадто вузький і тісний, і найбільш цікаву річ, дуже гарно збережене антроповське «Поклоніння царів земних царю небесному» [С. Яремич помилково приписує авторство художнику О. Антропову – Я. Л.], не можна зняти, оскільки воно знаходиться на великій висоті <...> Стосовно фотознімків, то моя задумка зробити все по-домашньому зустріла нездоланні переешкоди, тому довелось звернутися до Кульженка. У Кульженка є надзвичайний фотограф, фахівець по картинах і начинню, який, як мені здається, аніскільки не поступається Єржемському. Кульженко хоче за негатив 13 / 18 і навіть більше, йому байдуже, – по 4 рублі. Якщо Ви згодні, то напишіть, і я одразу ж візьмуся за справу”*⁶.

20 квітня 1901 р. О. Бенуа надсилає відповідь: *“Тепер же, Степане Петровичу, спрямуйте Ваші зусилля на те, аби зняти деякі ансамблі і внутрішнє убранство Андріївського собору, одну чи дві найбільш показові деталі в ньому <...> Отже, в будь-якому разі, до справи, з Богом. 4 руб. моя звичайна ціна, і я дуже радий, якщо знімати буде Кульженко, який, здається гарний фотограф”*⁷.

В 1903 р. в Андріївській церкві закінчилися ремонтно-реставраційні роботи. Того ж року в Санкт-Петербурзькому журналі *“Світ мистецтва”* (рос. *“Мир искусства”*), який редагував О. Бенуа, з'явилися статті Ф. Титова та С. Яремича з історії та живопису Андріївської церкви⁸. Вагомим доповненням до цих статей стала вкладка із 12 світлинами Андріївської церкви (рис. 3), які, зокрема, відтворювали інтер'єр храму. Обидва дослідники описали декор і деякі сюжети іконостаса. Проте цього опису недостатньо, щоб уявити схему розташування образів у іконостасі.

Фіксована схема їх розташування з'явилася вже в *“музейний період”* існування Андріївської церкви. Наказом Держбуду УРСР від 10 січня 1968 р. Андріївську церкву було оголошено архітектурно-історичним музеєм, філіалом Державного архітектурно-історичного заповідника *“Софійський музей”*. Відповідно до акту передачі від 20 січня 1968 р., церковне начиння, зокрема іконостас, взяли на державний облік. Кожна ікона отримала інвентарний номер і топографічний шифр, який фіксував її розміщення.

Сучасна схема розташування образів відрізняється від традиційних іконографічних програм іконостасів. Особливо багато запитань виникало під час вивчення композиції святкового ряду – найрозгалуженішого за кількістю ікон, розташованих у всіх трьох ярусах іконостаса. Нині образи святкового ряду розміщено таким чином:

I-й ярус, над іконами намісного ряду: північний бік – *Різдво Христове* (7 січня), *Обрізання* (14 січня), *Різдво Богородиці* (21 вересня); південний бік – *Благовіщення* (7 квітня), *Введення* (4 грудня), *Стрітіння* (15 лютого).

II-й ярус: 1-й ряд, північний бік – *Хрещення Господнє* (19 січня), *Покрова* (14 жовтня); південний бік – *Преображення* (19 серпня), *Успіння* (28 серпня); 2-й ряд, по центру – *Зішестя Св. Духу* (П'ятидесятниця); 3-й ряд, південний бік – *Воскресіння Господнє* (перехідне свято).

III-й ярус: 1-й ряд, північний бік – *Воскрешення Лазаря* (перехідне свято), південний бік – *Вхід Господній в Єрусалим* (перехідне свято); 2-й ряд, північний бік – *Вознесіння* (перехідне свято).

Ймовірно, що сучасне розташування образів не відповідає традиційній канонічній програмі святкового чину, де ікони свят розміщуються за літургійним церковним роком або хронологією євангельських подій. Таке довільне розташування образів святкового чину, аналогічної схеми якої не було віднайдено, важко пояснити й трактувати.

Згадані фотографії інтер'єру Андріївської церкви, зроблені С. Кульженком, фіксують фрагменти іконостаса та дають

6 Степан Петрович Яремич: Переписка С. П. Яремича и А. Н. Бенуа. Стаття А. Н. Бенуа *“Собрание рисунков С.П. Яремича”*. Статті С. П. Яремича и другие материалы / Сост. В. П. Третьяков. – Санкт-Петербург: Сад Искусств, 2009. – С. 19.

7 Там же. – С. 1.

8 Окремий відбиток із журналу *“Світ мистецтва”* (рос. *“Мир искусства”*). – Київ, 1903. – № 1–2. З фондів ДНАБББ ім. В. Г. Заболотного (інв. № 43 616).

змогу переглянути сучасну схему розташування ікон. На цих світлинах ми бачимо північну (ліву) частину I-го ярусу іконостаса (рис. 4) з образами в окладах. Із архівних джерел відомо, що на поч. XX ст. майже всі ікони I-го ярусу (загалом 17 із 39 образів іконостаса) мали срібні оклади⁹: чотири ікони намісного чину (апостолів Петра й Андрія, Богородиці та Спасителя) (рис. 5), шість ікон-медальйонів у Царських вратах, шість ікон празників із іконою Спаса Нерукотворного по центру. Проте ці срібні оклади донині не збереглися, та й коли саме їх зняли – невідомо.

Завдяки окладам на фотографіях чітко простежуються контури сюжетів ікон. Зокрема, окреслені німби персонажів засвідчують, що над образом Богородиці з Немовлям містяться ікони Введення Діви Марії до храму (рис. 6) та Благовіщення, а не ікони Обрізання та Різдва Богородиці. На іншій фотографії видно, що 1-й ряд II-го ярусу іконостаса з північного боку прикрашає ікона Успіння замість ікони Хрещення, про інакше їхнє розташування згадує к. і. н. І. А. Нетудихаткін¹⁰. Таке розміщення ікон у іконостасі розкриває первісну схему розташування, яка відповідає канонічній іконографічній програмі.

За фотографіями, на яких зафіксовані фрагменти I-го та II-го ярусів іконостаса Андріївської церкви, можна реконструювати таке розташування ікон святкового чину (рис. 7):

Північна (ліва) частина: Різдво Богородиці, Введення та Благовіщення (I-й ярус, 3-й ряд); Успіння та Покрова (II-й ярус, 1-й ряд).

Південна (права) частина: Різдво Христове, Обрізання та Стрітєння (I-й ярус, 3-й ряд); Преображення та Хрещення (II-й ярус, 1-й ряд).

Таким чином, ми бачимо, що святковий ряд ікон починається з Різдва Богородиці, тобто зі свята, яке першим відкриває цикл свят у церковному новому році, що розпочинається з 1 вересня. Цей іконографічний сюжет часто відкриває святковий ряд і в інших іконостасах XVIII ст.

До того ж, у наведеній вище гіпотетичній схемі первісного розташування ікон простежується поділ святкового ряду в іконостасі Андріївської церкви на північну (ліву) частину Богородичних свят та південну (праву) Господських свят.

Отже, можна зробити висновок, що ікони святкового ряду іконостаса Андріївської церкви розташовували відповідно до їх сюжетів у хронологічному порядку євангельських подій. Їх схема розташування мала канонічну структуру, а святковий ряд мав такий порядок:

I-й ярус: Різдво Богородиці – Введення Діви Марії до храму – Благовіщення; Різдво Христове – Обрізання – Стрітєння;

II-й ярус: Хрещення – Преображення – Успіння Богородиці – Покрова.

Інші образи святкового ряду іконостаса Андріївської церкви, виокремлені у Великодній цикл (перехідні свята), представлені у верхньому III-му ярусі. Зміни в розташуванні ікон верхнього ярусу іконостаса та їх причини дослідив к. і. н. Нетудихаткін І. А.¹¹.

Із 2015 р. Андріївська церква зачинена на комплексні ремонтно-реставраційні роботи, які тривають як ззовні, так і в інтер'єрі. Із 2016 р. відбувається планова реставрація живопису. З іконостаса Андріївської церкви зняли 23 ікони на реставрацію, зокрема, ті, що історично розташовувалися на інших місцях. Після завершення реставраційних робіт вважаємо за доцільне також “відреставрувати” первісне розташування образів, що відповідало б оригінальній іконографічній програмі іконостаса сер. XVIII ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дегтярьов М. Г., Корнєєва В. І. Андріївська церква. – Київ: Техніка, 1999. – 115 с.
2. Ейдельмант Н. Нові відомості про розписи Андріївської церкви в Києві // Українське мистецтвознавство. – 1974. – Вип. 6. – С. 174–177.
3. Інститут рукопису НБУВ. – Ф. 230. – Спр. 79. Смета расходов денежных сумм Киево-Андреевской церкви на 1913 г. Опись и оценка имущества церкви, 1915 г. – Арк. 3 (зв.), 4.
4. Литвинчук Ж. Г. Проблемні питання в агрибуції живопису Андріївської церкви // Софійські читання. Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції “До 90-річчя від дня народження відомого дослідника пам'яток Національного заповідника “Софія Київська”, д. і. н. С. О. Висоцького. – Київ, 2015. – С. 59–72.
5. Нетудихаткін І. А. Перша фотофіксація інтер'єрів Андріївської церкви “музейної доби” як джерело для реконструкції первісного вигляду іконостаса храму // Матеріали круглого столу, присвяченого Хрещенню Київської Русі-України до 1000-ліття першої літописної згадки про Софію Київську (1017–2017) (м. Київ, 28 липня 2017 р.). – Київ: Національний заповідник “Софія Київська”, 2017. – С. 78–99.
6. Науковий архів НЗ “Софія Київська” (НАДР–396 / 3). – Технический отчет по консервации живописи и лепки в интерьере Андреевской церкви XVIII в. в г. Киеве. 1968 г. – С. 7–14.
7. Окремий відбиток із журналу “Мир искусства” (“Світ мистецтва”). – Київ, 1903. – № 1–2. Фонди ДНАБББ ім. В. Г. Заболотного (інв. № 43 616).
8. Російський державний історичний архів (РДІА). – Ф. 470. – Оп. 104–538. – Спр. 6.
9. Степан Петрович Яремич: Переписка С. П. Яремича и А. Н. Бенуа. Статья А. Н. Бенуа “Собрание рисунков

9 Інститут рукопису НБУВ. – Ф. 230. – Спр. 79. Смета расходов денежных сумм Киево-Андреевской церкви на 1913 г. Опись и оценка имущества церкви, 1915 г. – Арк. 3 (зв.) – 4.

10 Нетудихаткін І. Перша фотофіксація інтер'єрів Андріївської церкви “музейної доби” як джерело для реконструкції первісного вигляду іконостасу храму // Матеріали круглого столу, присвяченого Хрещенню Київської Русі-України до 1000-ліття першої літописної згадки про Софію Київську (1017–2017) (м. Київ, 28 липня 2017 р.). – Київ: Національний заповідник “Софія Київська”, 2017. – С. 78–99.

11 Там само. – С. 78–99.

С. П. Яремича”. Стаття С. П. Яремича и другие материалы / Сост. В. П. Третьяков. – Санкт-Петербург: Сад Искусств, 2009. – 354 с.

REFERENCES

1. *Dehtiarov M. H., Kornieyeva V. I.* Andriivska tserkva. – Kyiv: Tekhnika, 1999. – 115 s.
2. *Eydelnant N.* Novi vidomosti pro rozpysy Andriivskoi tserkvy v Kyievi // *Ukrainske mystetstvoznavstvo.* – 1974. – Vyp. 6. – S. 174–177.
3. Instytut rukopysu NBUV. – F. 230. – Spr. 79. Smeta raskhodov denezhnykh sum Kievo-Andreevskoy tserkvi na 1913 g. Opis i otsenka imuschestva tserkvi, 1915 g. – Ark. 3 (zv.), 4.
4. *Lytvynchuk Zh. H.* Problemni pytannia v atrybutsii zhyvopysu Andriivskoi tserkvy // Sofiyski chytannia. Materialy VII mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii “Do 90-ricchya vid dnia narodzhennia vidomoho doslidnyka pamiatok Natsionalnoho zapovidnyka “Sofiia Kyivska”, d. i. n. S. O. Vysotskoho. – Kyiv, 2015. – S. 59–72.
5. *Netudykhatkin I. A.* Persha fotofiksatsiya interieriv Andriivskoi tserkvy “muzeynoi doby” yak dzhereło dlia rekonstruktsii pervisnogo vyhliadu ikonostasu khramu // Materialy kruhloho stolu, prysviachenoho Khreshchenniu Kyivskoi Rusi-Ukrainy do 1000-littia pershoi litopysnoi zgakdy pro Sofiyu Kyivsku (1017–2017) (m. Kyiv, 28 lypnia 2017 r.). – Kyiv: Natsionalnyi zapovidnyk “Sofiia Kyivska”, 2017. – S. 78–99.
6. Naukovyi arkhiv NZ “Sofiia Kyivska” (NADR–396 / 3). – Tekhnicheskii otchet po konservatsii zhivopisi i lepki v interfere Andreevskoy tserkvi XVIII v. v g. Kieve. 1968 g. – S. 7–14.
7. Okremyi vidbytok iz zhurnalu “Mir iskusstva” (“Svit mystetstva”). – Kyiv, 1903. – № 1–2. – Fondy DNABBB im. V. H. Zabolotnoho (inv. № 43 616).
8. Rosiyskyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv (RDIA). – F. 470. – Op. 104–538. – Spr. 6. – Ark. 42.
9. Stepan Petrovich Yaremich: Perepiska S. P. Yaremicha i A. N. Benua. Statia A. N. Benua “Sobranie risunkov S. P. Yaremicha”. Stati S. P. Yaremicha i drugie materialy / Sost. V. P. Tretiakov. – Sankt-Peterburg: Sad Iskusstv, 2009. – 354 s.

Перелік ілюстрацій

- Рис. 1.** Іконостас Андріївської церкви. Фото О. Гончара. 2013 р.
- Рис. 2.** Інтер’єр Андріївської церкви поч. XX ст. Фотонегативний фонд НЗ “Софія Київська” (НДФ 3 895).
- Рис. 3.** Андріївська церква поч. XX ст. Фото С. Кульженка.
- Рис. 4.** Іконостас Андріївської церкви поч. XX ст. Фрагмент північної частини. Фото С. Кульженка.
- Рис. 5.** Ікона “Богородиця з Немовлям” (фрагмент північної частини іконостаса поч. XX ст.) Фото С. Кульженка.
- Рис. 6.** Ікона “Введення до храму”. Порівняльні фото поч. XX ст. та 2013 р.
- Рис. 7.** Схема розташування ікон святкового ряду (виокремленні ті ікони, розташування яких змінилося під час реставраційних робіт у першій пол. XX ст.).

Рис. 1

Рис. 2

Иконостасъ (сѣверная сторона).

Рис. 4

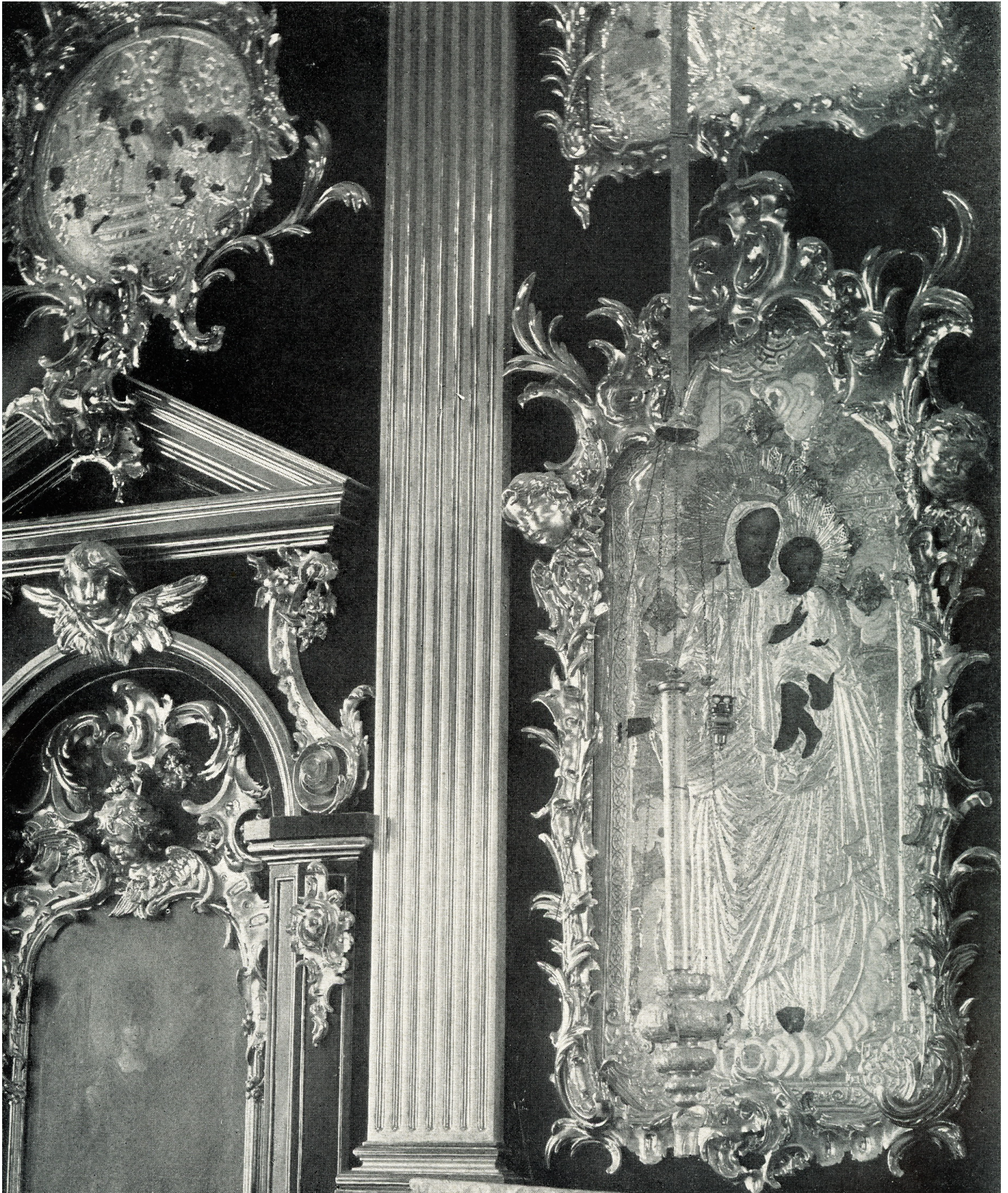

Рис. 5

Ікона *Введення до храму*
фото поч. XX ст. й сучасне фото

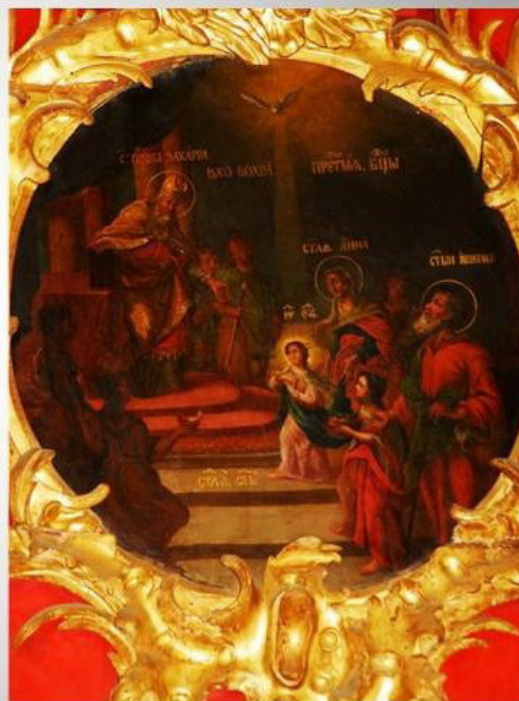
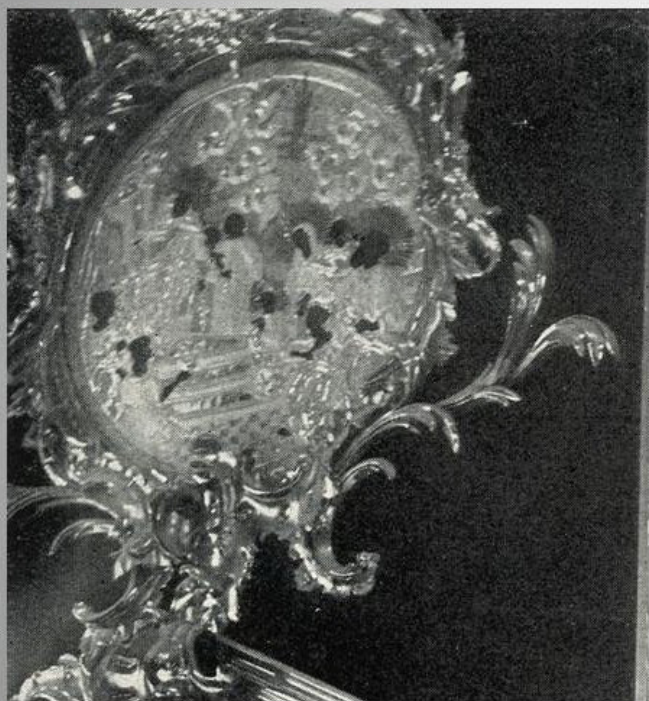

Рис. 6

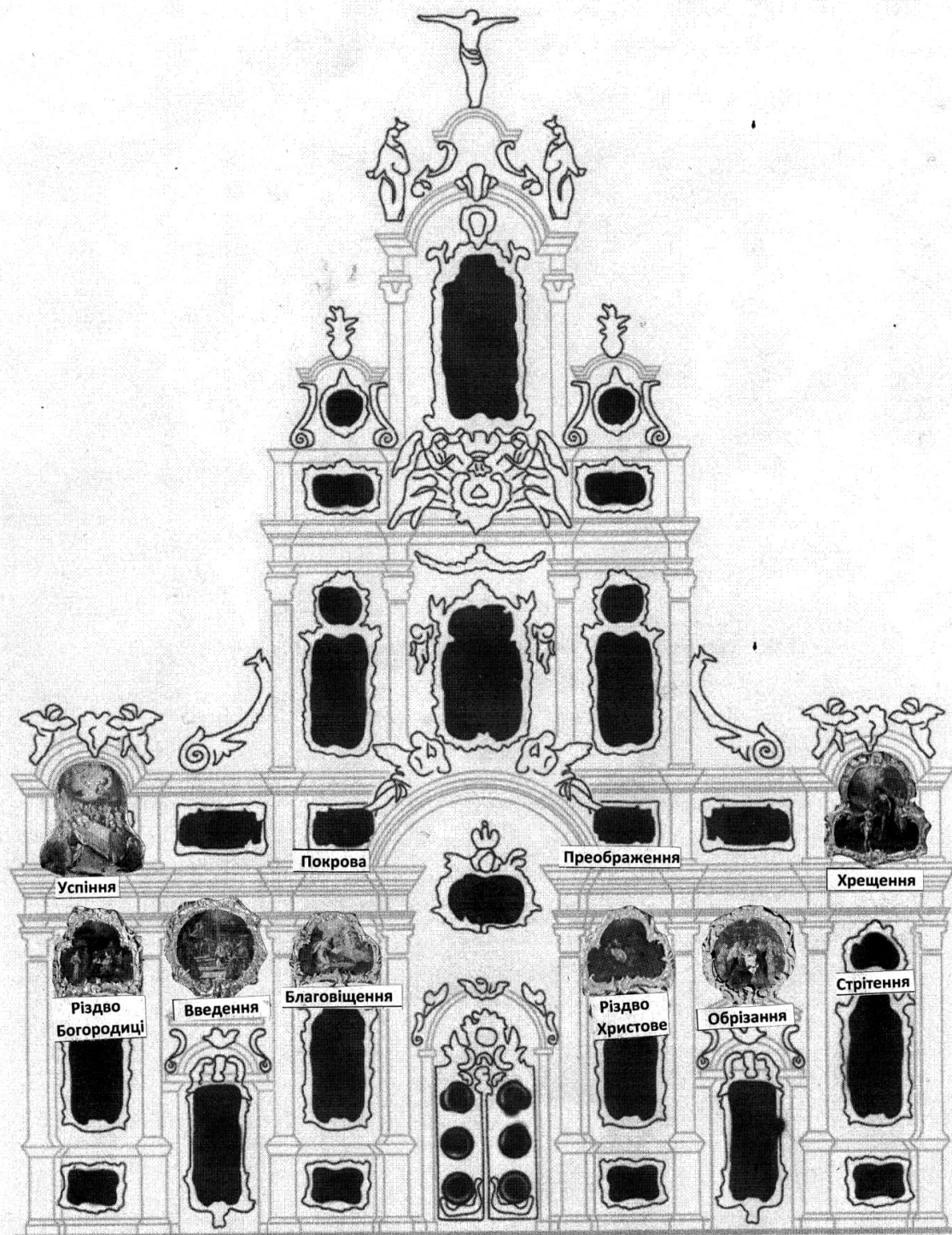

Рис. 7